

Det store halbyggeri

Gunnar Lind Haase Svendsen

Fortid og Nutid, september 2003, s. 186-204

For en udlænding må det forekomme forbløffende, hvor mange idræts- og svømmehaller, der findes i Danmark. Først fik hvert dansk sogn sin kirke, siden sit eget forsamlingshus, mejeri osv. Fra slutningen af 1960'erne og op gennem 1970'erne er vi imidlertid vidner til Det store halbyggeri, hvor næsten hvert sogn fik sin egen idrætshal. Som denne artikel vil vise, var der simpelthen tale om en folkelig bevægelse – Idrætshalsbevægelsen – hvis store betydning for eftertiden ikke overskygges af Forsamlingshusbevægelsen hundrede år tidligere. Mange af os husker disse idræts- og svømmehaller fra barneårene – vi benytter dem måske endnu, ligesom vore børn og børnebørn benytter dem. De kan således virke som en selvfølge. Men, som vi vil få at se, ligger der tusindvis af frivillige arbejdstimer bagved!

Gunnar Lind Haase Svendsen, f. 1965, cand.mag. i antropologi og russisk. Har siden april 2003 været ansat som seniorforsker på Center for Forskning og Udvikling i Landdistrikter i Esbjerg. Har netop afsluttet en antropologisk feltarbejdsundersøgelse i Ravnsborg Kommune på Nordvestlolland. Undersøgelsen udgør sidste del af en ph.d.-afhandling med titlen »Samarbejde og konfrontation. Opbygning og nedbrydning af social kapital i de danske landdistrikter 1864-2003«. Hovedresultaterne herfra vil blive publiceret i bogen *The Creation and Destruction of Social Capital: Entrepreneurship, Co-operative Movements and Institutions* (medforfatter: Gert T. Svendsen), der udkommer på Edward Elgar, Cheltenham, februar 2004.

Det kan forekomme bemærkelsesværdigt, at en karakteristik af udviklingen i livsvilkår i de danske landdistrikter siden Anden Verdenskrig bedst lader sig opsummere i en række indbyrdes forbundne, videnskabelige termer. Ikke mindst op gennem 1960'erne har sådanne termer haft en kolossal betydning for praksis. Eksempler på disse begreber, der som oftest har optrådt i bestemt form, er 'strukturændringerne', 'strukturudviklingen', 'den vertikale integration', 'talletales tale' og 'nødvendighedens lov'.

Tilsyneladende er sådanne landbrugsøkonomiske begreber sjældent blevet problematiseret – hverken af forskere eller af landbefolkningen selv. Endnu mindre har opmærksomheden samlet sig om det, man fra midten af

1960'erne i landbotidsskrifterne benævnte som strukturændringerne, nødvendighedens lov, rationaliseringen osv. indenfor det kulturelle foreningsliv i landdistrikterne.¹ Fra dette tidspunkt førte centraliseringstendenser nemlig også her til foreningssammenlægninger og, i sidste instans, til ændringer i bebyggelsen, bl.a. i form af nedlæggelser af kulturelle fællesbygninger som skoler, biblioteker, plejehjem og forsamlingshuse. Disse voldsomme ændringer af et førhen landbruger- og andelspræget kulturelt foreningsliv førte til hede diskussioner indenfor den traditionsrige danske ungdomsbevægelse.²

Denne artikel har til formål at belyse, hvorledes ikke mindst 1960'ernes og 1970'ernes halbyggerier i vid ud-

strækning kan ses som et resultat af nye tendenser i Den danske ungdomsbevægelse efter Anden Verdenskrig. Hvor ungdomsforeningerne på landet tidligere havde søgt at forene ånds- og kropskultur, primært ved at forene foredrags- og oplysningsvirksomhed med gymnastikundervisning, blev i løbet af 1950'erne kropskulturen og hermed idrætsforeningerne altdominerende.

Eftersom man i 1960'erne og 1970'erne ikke mente, de gamle og ofte misvedligeholdte forsamlingshuse kunne rumme alle de nye idrætsaktiviteter, gav man sig i kast med at planlægge nye samlingssteder i form af kulturelle fællesbygninger som fritids- og kulturcentre, idræts- og svømmehaller – alle hovedsagelig med det formål at opfylde idrætsforeningernes stadigt stigende lokale behov efter Anden Verdenskrig.

Der vil i den forbindelse blive argumenteret for, at idrætsbevægelsen gennem 1960'erne og frem til midten af 1970'erne kan anskues som en tydelig slægtning til forsamlingshusbevægelsen hundrede år tidligere. Herom vidner f.eks. artiklerne om halbyggerier i De danske Gymnastik- og Ungdomsforeningers tidsskrift *Dansk Ungdom og Idræt*, der i 1967 afløste det mere grundtvigiansk-opbyggelige *Dansk Ungdom*, der havde tilhørt De danske Ungdomsforeninger (DdU).³ I modsætning til strukturændringerne indenfor det økonomiske liv blev strukturændringerne indenfor det kulturelle liv på den måde forenelige med et frivilligt civilt initiativ; til bevægelse.

Fritidsproblemet

Allerede i løbet 1950'erne krøb 'strukturændringerne' umærkeligt ind i det kulturelle foreningsliv. Dette bevidnes af artiklerne i *Dansk Ungdom* og *Høj-skolebladet*, der i høj grad dominere-

des af den samme 'slægt' af evolutionistisk inspirerede begreber, der gjorde sig gældende indenfor det økonomiske foreningsliv, selvom 'tidsnøden' tydeligvis var mest udtalt i de økonomiske foreninger. Udviklingen kan ingen jo gå imod, som det blev sagt igen og igen.

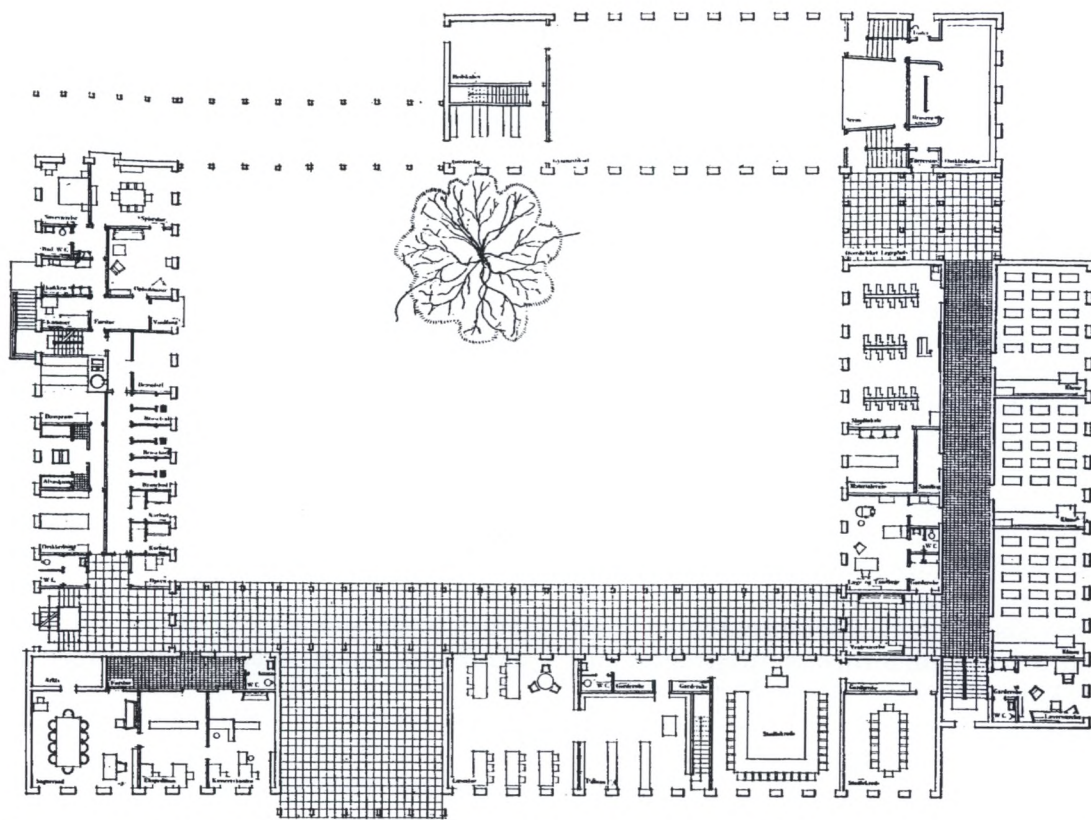
I 1950'erne og 1960'erne var det ikke mindst det såkaldte fritidsproblem, der gjorde det svært at holde på en landbougdom, der såvel kulturelt som erhvervsmæssigt i stigende grad orienterede sig mod byerne. På den måde kan man sige, at hvor drivkraften bag udviklingen indenfor det økonomiske samarbejde blev set som ændringer i internationale markedsforhold, blev den indenfor det kulturelle område set som den til stadighed øgede fritid, ikke mindst blandt ungdommen.⁴

Fra midten af 1960'erne havde det organisatoriske svar på strukturændringerne været at sammenlægge lokale ungdomsforeninger, ligesom man flere steder sammensluttede ungdomsforeningerne med idrætsforeningerne.⁵ Det store spørgsmål var nu, hvorledes centraliseringen af det kulturelle foreningsliv skulle manifestere sig i bebyggelsen.

Siden 1920'erne havde der indenfor ungdomsforeningerne været en debat om forsamlingshusenes forfald.⁶ En del af landbefolkningen havde ment, det kunne svare sig at modernisere de gamle forsamlingshuse, mens andre mente, at opkomsten af et »fritidssamfund« krævede en investering i moderne, tidssvarende kulturcentre ude i sognene i form af de såkaldte egns- eller sognegårde.⁷

Det synes at have været en kombination af 1937-skolereformen og kritikken af forsamlingshusene som utidssvarende, der i første omgang havde næret ideen om kulturelle egnscentre i form af egns- og sognegårde.⁸

Efterhånden syntes De danske Ung-

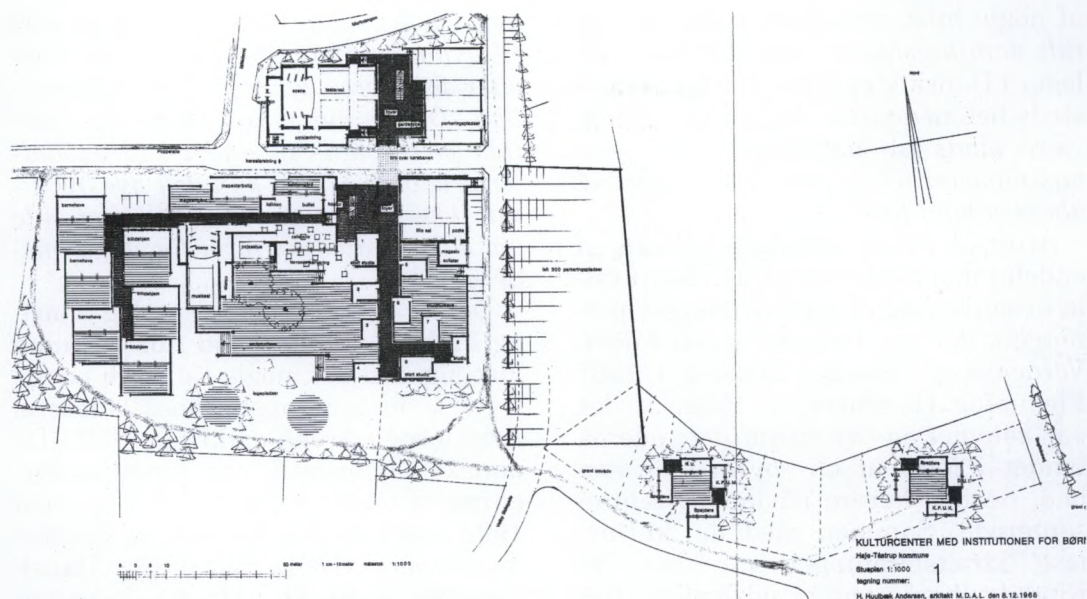

I årene efter Anden Verdenskrig gjorde man sig mange tanker om, hvorledes man skulle videreudvikle forsamlingshusene. En af tidens mest populære idéer var at opføre såkaldte sognegårde. Også den indflydelsesrige Ungdomskommission under ledelse af Hal Koch anså sognegården for det nye, naturlige centrum for sognets kulturelle liv. Dette synspunkt argumenterede kommissionen for i 1951-betænkningen »Fritidslokaler på landet«, hvor snart sagt ethvert forhold i forbindelse med planlægning og opførelse af sognegårde blev grunddigt beskrevet, såsom arkitektur, finansiering, driftsøkonomi og beliggenhed. Imidlertid blev der i realiteten ikke opført særligt mange sognegårde. Ovenfor er vist kommissionens særdeles ambitiøse plan over en sognegård. Gården blev aldrig opført, men tegningen viser, hvilke store visioner man på dette tidspunkt nærrede i forbindelse med en fremtidig centralisering af kulturlivet på landet. Gengivet fra Ungdomskommissionen: Fritidslokaler på landet. Betænkning nr. 11. J. H. Schultz A/S, Kbh., 1951, s. 68.

domsforeninger dog nærmest hægtet af de lokale og regionale debatter om egnscentre og, sidenhen, om kulturcentre, der primært blev opført som en ramme for den fra 1950'erne voldsomt ekspanderende indendørsidræt. Man forholdt sig generelt tøvende overfor sådanne nymodens opfindelser, der efter alt at dømme ville medføre en forvandling af ungdomsforeningerne fra kulturelt-kristne foreninger til mere underholdningsprægede hobby-, fritids- og ungdomsklubber. Lige-

som man i forbindelse med statsstøtten havde harceleret mod en krævementalitet, frygtede man her et skift over mod en »barnepigementalitet« – ja, ungdomsklubberne blev af nogle ligefrem set som en »fare for demokratiet«, mens andre nøjedes med at spørge sarkastisk: »Har vi et popproblem?«⁹

Der var dog blandt mange ungdomsledere omkring 1960 en erkendelse af, at foredragenes tid var ovre – noget, som de mange bestræbelser på at skabe interesse om dilettantteater og

Tegning over det projekterede »kulturcenter med institutioner for børn og unge« i Høje-Tåstrup kommune, udarbejdet af arkitekt H. Huulbæk Andersen 8/12 1965. Ministeriet for Kulturelle Anliggender: Betænkning vedrørende kulturcentre. Betænkning nr. 412, S. L. Møllers Bogtrykkeri, København. Til-læg mellem s. 18 og s. 19.

filmforevisning bl.a. vidnede om.¹⁰ Føl-gelig var de fleste også klar over, at ungdommens øgede fritid krævede nye og anderledes fritidlokaler.

Imidlertid trådte staten afgørende ind på arenaen i midten af 1960'erne med en *Betænkning vedrørende kultur-centre* (udgivet 1966), der udtrykte et ønske om en mere formaliseret, finansi-el støtte af det nye fritidssamfund. Så-ledes blev betænkningens udvalg ned-sat 27. maj 1964 med følgende kommis-sorium af ministeren for kulturelle an-liggender: »Det påhviler udvalget dels at foretage en nærmere afgrænsning af den kulturelle aktivitet, der tænkes knyttet til kulturcentre over for de kul-turelt betonede fritidsforanstaltninger, som allerede gennemføres med offentlig støtte (...), dels at udarbejde forslag til en rimelig støtteordning«.¹¹

Ligesom Ungdomskommissionens 1951-betænkning *Fritidlokaler på landet* kan *Betænkning vedrørende kulturcentre* ses som endnu et skridt

frem mod en decideret fritidslov. Såle-des havde staten nu en moralsk for-pligtelse til at genoprette de sociale skader, industrisamfundet havde for-voldt i de – i kulturel såvel som i øko-nomisk henseende – 'u-landiserede' danske landdistrikter.¹²

Hermed gik ungdomsforeningsle-derne så at sige ind i sig selv, og føl-gelig syntes Dansk Ungdom at stivne og netop blive til sådan et »organ, hvor gamle mænd siger hinanden artighe-der«, som en ungdomsleder i harsk selvkritik udtrykte det i september 1952.¹³ I stedet var det nu idrætsfor-eneringerne, der tog tæten. »Tiåret, hvor de store halbyggerier fandt sted« kun-ne begynde.¹⁴

Det store halbyggeri

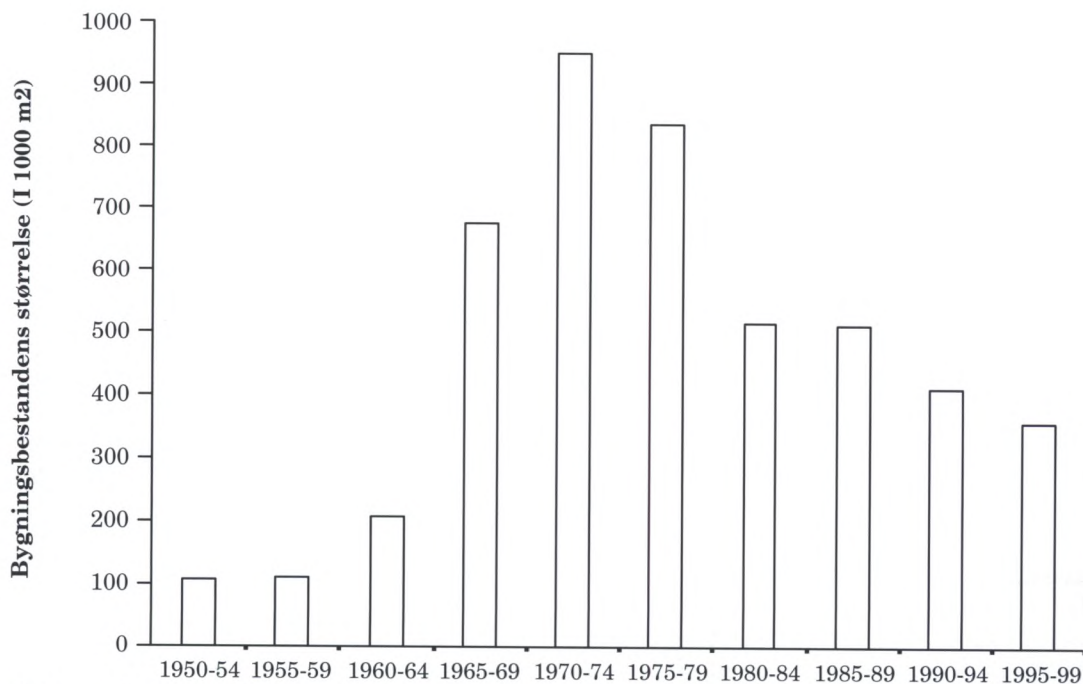
De nye idrætshaller, der primært blev bygget for at danne ramme om de førhen forkætrede bysportsgrene, blev

af nogle hilst velkommen som »en ny tids samlingshuse«, som det hed i en leder i Dansk Ungdom i 1967. Samme- steds betonedes man dog, at der skulle være plads til »det andet, som gymnastpionerernes generation havde så åbent et sind for«. ¹⁵

Atter andre så halbyggeriet som en endelig manifestation af den kulturelle urbanisering af landdistriktsbefolkningen, der var foregået siden Anden Verdenskrig. Således fastslog i 1967 Flemming Hemmersam, Ribe, at der var kommet en »ny mentalitet« ude på landet i form af en »bykultur«, som bl.a. de nye lærere på landet repræsenterede. Sammen med de 'kulturløse' idrætsforeninger var disse af Rindal-tilhængerne så udskældte, finkulturelle byfolk i færd med at udkonkurrere ungdomsforeningerne: »[Skal pengene] gå til gymnastikforeningerne eller til en moderniseret udgave af ungdomsforeningerne eller er man så dristig og så forudsigende at give dem til

den nye bykultur? Ja, pengene er gået til gymnastikforeningerne, de har fået eller får deres idrætshal og svømmebad. Derfor må man spørge, kan der ikke være plads til andet i idrætshallerne end sport [og] kan den nye bykultur ikke lempes ganske stille ind side om side med en ny form for ungdomsarbejde?« ¹⁶

Denne skepsis fortog sig dog snart, og hallerne skulle i vid udstrækning vise sig som det, nogle tidligere havde frygtet: forsamlingshusenes afløsere. Artiklerne i årene omkring 1970 i De danske Gymnastik- og Ungdomsforeningers (DdGU) samt – fra og med 1992 – Danske Gymnastik- og Idrætsforeningers (DGI) tidsskrift, Dansk Ungdom og Idræt, vidner således om den samdrægtighed, hvormed folk selv opførte deres haller i snart sagt hvert sogn over hele landet. Og fra begyndelsen af 1970'erne blev disse sportshaller endog flere steder suppleret med svømmehaller. ¹⁷

Haller og klubhuse i år 2000. Bygningsbestandens størrelse i 1000 m², fordelt efter bygningsår inden for perioden 1950-1999. Danmarks Statistiks databank.

Et samlingssted for alle

Det fremgår tydeligt, at dette »fantastiske halbyggeri« fra midten af 1960'erne til omkring 1980 som oftest kun blev muliggjort af et fælles initiativ med nærmest 100 procents opbakning fra sognets beboere.¹⁸ Flere eksempler peger i denne retning. Man kan her nævne den i juli 1968 indviede Durup-hal i Salling, hvor interessen var blevet større, efterhånden som arbejdet skred frem, og hvor »de fleste af kommunens beboere var med enten på den ene eller den anden måde«. ¹⁹ Tilsvarende fik det nye fritidscenter i Vallekilde og Hørve sogne vest for Holbæk, indviet juni 1969, en »kolossal opbakning i form af frivillig arbejdskraft inden for det lokale område«, som på det tidspunkt rummede cirka 3.200 indbyggere. Fritidscenterets formand og næstformand, Knud Lundgaard og Helge Jørgensen, kunne her berette om, at der alt i alt var blevet lagt 25.000 frivillige arbejdstimer i denne sportshal suppleret med cafeteria, selskabs- og mødelokaler, hvis formål havde været at afløse sognenes to forsamlingshuse.²⁰ På spørgsmålet om, hvem der havde deltaget, svarede de to: »Vi må sige, at alle aldersgrupper har været med. De yngste går i skole. De ældste er nær 80. Landmænd, håndværkere, lærere og mange andre erhvervsgrøne har været repræsenteret – og så er der jo endelig dem, der har sørget for kaffen!«

Selv de 2.700 beboere på Fanø ville i 1970 have deres egen hal. Her blev der talt om 14.000 frivillige arbejdstimer. På samme måde som alle andre steder var en kreds af ildsjæle fra de lokale idrætsforeninger initiativtagerne. Ligesom disse opbyggere af fælles kapital i landdistriktssamfundet også i alle henseender tog det største slæb i forbindelse med arbejdet med finansieringen og selve opførelsen af hallen.²¹

I øvrigt bestod denne kapital tyde-

ligvis ikke blot i en synlig kapital i form af en nyttig fællesbygning – også positiv social kapital og kulturel kapital blev opbygget i form af forbedrede samarbejdsrelationer og åbne inkluderende netværk, samt et tæt socialt fællesskab. Således havde f.eks. byggeriet i Vallekilde-Hørve givet grobund for »kammeratskab og hyggelig snak«. ²² Ligeledes havde man i Spjald i Brejning øst for Ringkøbing allerede i 1966 opført en idrætshal »i kraft af et helt fantastisk sammenhold i byen og sognet«, og i juni 1972 kunne man tillige indvi en svømmehal i tilknytning hertil, igen et resultat af et »fortræffeligt sammenhold«, som det blev nævnt i alle talerne ved indvielsen. Som mange andre steder var det sognets idræts-, ungdoms- og borgerforeninger, der udgjorde hovedkraften – i dette tilfælde Spjald Gymnastik- og Idrætsforening, Spjald Borgerforening, Brejning Ungdomsforening og Brejning KFUM og K.²³ I øvrigt synes der at være sket en analog udvikling i provinsbyerne, hvilket bl.a. opførelsen af Fredericia-Hallen i 1969 vidner om.²⁴

Artiklerne i *Dansk Ungdom og Idræt* vidner også overalt om netværkenes inkluderende natur. De danske idrætsforeningers traditioner for neutralitet i politiske og religiøse spørgsmål rummer sikkert en del af forklaringen herpå, omend en organisation som DdGU og sidenhen DGI fra begyndelsen af 1970'erne i stigende grad synes at være blevet politiseret. Omend idrætsaktiviteterne naturligvis dominerede, gik hovedidéen med en idrætshal, et kulturcenter eller et fritidscenter ud på at skabe et mødested for alle i det nye fritidssamfund, og her ikke mindst for sognets børn og unge, inklusive en ny tids »nøglebørn«. ²⁵ Således blev den i maj 1971 indviede Herlufmagle-hal nord for Næstved kaldt for »et fritidscenter, hvor alle, der har lyst, kan komme og dyrke de interesser, der optager dem«, mens det førnævnte

fritidscenter i Vallekilde-Hørve var tænkt som et sted, »*hvor alle kan komme uanset alder og interesser*«. ²⁶ På lignende vis læser man i forbindelse med opførelsen af Rishøj-hallen i Højelse og Ølsemagle sogne nord for Køge, hvor ikke mindst hallens formand Hans Rolskov havde ydet en »*kæmpeindsats*«: »*I arbejdet med hallen har vi haft en stor fællesopgave. Ikke mindst fordi, vi faktisk intet samlingssted havde herude. Det har vi fået med hallen – et sted, hvor alle kan komme, og det trængte vi til i dette store område*«. ²⁷

Også det centraliserede, kulturelle foreningslivs ledere i de i stigende grad magtfulde samvirker som De Danske Gymnastikforeninger (DDG), De danske Gymnastik- og Ungdomsforeninger (DdGU), De Danske Skytte-, Gymnastik- og Idrætsforeninger (DDSG&I) og Dansk Idræts-Forbund (DIF), der på dette tidspunkt havde overflødiggjort De danske Ungdomsforeninger (DdU), trak i retning af kulturcentre, hvor man »*imødekommer behovet for lokaler til andet end det rent idrætslige*«, som det hed i en leder i *Dansk Ungdom og Idræt* i september 1972, skrevet af formanden for DdGU's klub- og mødeudvalg, lærer Per Knudsen, Thisted. ²⁸ Og videre profeterede han: »*Tænk, om fritidscentre kunne blive samlingssteder for alle slags mennesker!*«. Sammesteds gav Knudsen målsætningen for udvalgets arbejde: »*Målet er at tjene som fristed for mennesker på tværs af alle forskel og samfundsskel, at give dem mulighed for kontakt, fri udfoldelse og personlig udvikling ved at skabe rammer for aktiviteter af idrætslig og musisk art, for debat og frit programløst samvær*«. ²⁹

Af alt dette ser man, at det store halvbyggeri udviklede sig til en lige så stor bedrift som opførelsen af øvelses-, forsamlings- og missionshuse, højskoler, andelsbaserede fællesbygninger

mv. i sidste halvdel af det 19. århundrede. Som man læser i 25-års jubilæumsskriftet for Fredericia-Hallen, indviet september 1969, kan man derfor i en vis forstand tale om 'idrætshalbevægelsen' – en bevægelse, der synes at have en direkte kontinuitet tilbage til talrige andre, civile bevægelser indenfor det kulturelle område i de danske landdistrikter i den lange foreningstid fra omkring 1864-nederlaget og frem til i dag. ³⁰

Alle steder kom et frodigt civilt liv indenfor hovedsagelig åbne og inkluderende foreninger til at udgøre fundamentet for et bemærkelsesværdigt frivilligt initiativ uden nogen videre statsindblanding og efterhånden også materialiseret i bebyggelsen.

Ligeledes medførte dette initiativ alle steder en intens opbygning af kapital – en arbejdsproces, der krævede meget store menneskelige ressourcer, og som typisk blev ledet af usædvanligt aktive folk, foreningsildsjælene, hvis store arbejde som oftest har været ulønnet og helt udenfor mediernes søgelys. Frugterne af dette uegennyttige arbejde for det fælles bedste – synlig og usynlig kapital – overleveres til stadighed fra den ene generation af danskere til den næste og kan som sådan anskues som en i alle henseender værdifuld kulturarv.

»Et sted at være«

Som nævnt gjorde samvirkelederne sig også på det mere overordnede, idémæssige plan tanker om de nye kultur- og fritidscentre. Dette indbefattede også ideer om den rent fysisk-praktiske planlægning af de kulturelle foreningsaktiviteter, hvor man i vid udstrækning foretrak én stor fællesbygning eller, endnu bedre, ét samlet kompleks af kulturelle tilbud. ³¹ F.eks. skrev i september 1972 De danske Gymnastik- og Ungdomsforeningers

formand, gdr. Niels Ibsen, Vrenderup øst for Varde, følgende tidstypiske ord: »Vi har [i DdGU] altid betragtet arbejdet som en helhed (...) Det er også kommet til udtryk i et samarbejde de mange forskellige idrætsaktiviteter imellem [hvor] man har kunnet opleve noget meget berigende ved at være sammen på tværs af specielle interesser (...) Får vi i hver kommune eller i hvert bysamfund bygget et center, hvor der er mulighed for alle for at dyrke og pleje sin interesse (...) har vi samtidig skabt mulighed for, at interesser kan mødes, og at interessemodsætninger kan det. Jeg tænker mig, at man går fra idrætshal, svømmehal, gymnastiksal, klublokale til cafeteria og læsestue med bøger, blade og tidsskrifter, og der mødes, samtaler, lærer hinanden at kende, skilles og mødes igen«. ³²

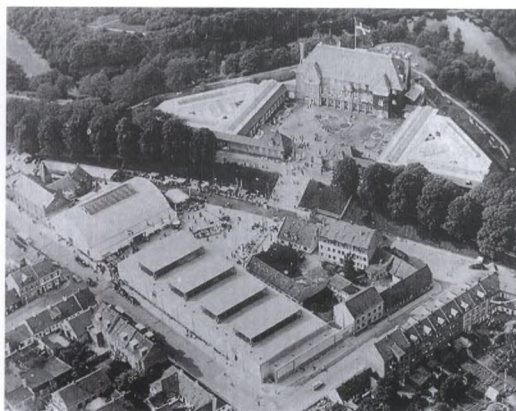
Akkurat samme tankegang finder vi i samme nummer hos en anden stor foreningsildsjæl, sognepræst Sejr Fink fra Hover nord for Vejle, medlem af DdGU's landsstyrelse, formand for Samvirkende Jyske Idrætshaller mv. »Idrætspræsten«, som allerede fra midten af 1960'erne havde advokeret for flere idrætshaller, ³³ mente således, at ligesom det havde været tilfældet i de tidligere ungdoms-, foredrags- og gymnastikforeninger, hvor »det, der betød noget var, at man mødtes«, skulle hallen fungere som det nye samlingssted, hvor der skulle skabes en følelse af fællesskab. ³⁴ Hermed kunne man undgå »menneskelige tragedier«, hvormed Fink hentydede til farer for ungdommen som alkoholisme og ikke mindst narkotikamisbrug, som man frygtede så stærkt omkring 1970 – i en tid, hvor sætningen »Det drejer sig om narkomaner« med næsten 100 procents sikkerhed kunne udløse statstilskud, som det ikke helt uden sarkasme blev bemærket i en leder i juli 1971. ³⁵

En fremherskende mening synes i det hele taget at have været, at selve det, at man koncentrerede de kulturel-

le fællesbygninger på ét sted, førte til en større social kontakt beboerne imellem. Selve 'faciliteterne' (et nyt modeord omkring 1970) i form af skole, sportshal, svømmehal, cafeteria, møde-, klub- og selskabslokaler, udenørs idrætsanlæg og lignende syntes således at blive opfattet som forudsætningen for et socialt liv – en tankegang, vi også finder hos forsvarerne af fritids- og ungdomsklubberne indenfor ungdomsforeningerne i sidste halvdel af 1960'erne. ³⁶ Der er i den forbindelse ingen tvivl om, at idrætshallerne rent faktisk dækkede det stigende behov for indendørs idræt efter Anden Verdenskrig, ligesom de mange steder medførte en forøget interesse for idræt i en god cirkel.

I den forstand kan selve bygningen – en synlig kapital – i en vis forstand anskues som en forudsætning for opbygningen af netværk og kulturel identitet, dvs. usynlig kapital.

Et godt eksempel herpå er Fredericia-Hallen, indviet september 1969. I Fredericia havde et øget pres på de gamle haller i efterkrigsårene ført til stiftelsen af Idræthallens Byggeforening i september 1957. Om interessen for indendørsidrætten i form af gymnastik, håndbold og badminton og siden fodbold hedder det bl.a.: »Der meldes i efterkrigstiden om rekorddeltagelse både for damer og herrer i byens tre håndboldklubber. Håndbolden er også ved at få tag i publikum. Byens to gymnastikforeninger er i pladsnød, og må som andre foreninger flytte fra sted til sted. Også her med stadig medlemsfremgang (...) Den store interesse for indendørs idræt voksede og voksede, og allerede i slutningen af 1950'erne var tilslutningen så stor, at [Møbelhallen] omtrent altid var fuldstændig belagt. Med det resultat, at nogle af holdene måtte træne omkring midnat«. ³⁷ Om den opblomstring af idrætsgrene og -interesse, de i dag efterhånden 6 idrætshaller, svømmehal

Fredericia-Hallerne, Danmarks største idrætsanlæg under tag, indviet 27. september 1969. Gengivet fra Honoré, se note 24.

samt badeland har ført med sig, læser man endvidere: »Bygningen af Fredericia-Hallen var en milepæl for indendørsidrætten. Den kom til at betyde en opblomstring for flere bestående, såvel som hidtil ukendte idrætsgrene. Som en vulkan eksploderede idrætslivet på en gang. Det strømmede op af nye muligheder og nye initiativer. Et veritabelt idræts-boom havde set dagens lys (...) Fredericia-Hallens faciliteter var skyld i, at idrætten i Fredericia voksede med lynets hast. Nye foreninger blev oprettet og der kom stadig nye brugere til«. ³⁸

Omkring 1970 var der dog også andre, mere dramatisk udformede 'manifeste' for de nye samlingssteder. Således talte en anden præst, Lene Johansen, Nordborg, medlem af DdGU's landsstyrelse og klub- og mødeudvalg, om »bekæmpelsen af de lukkede rums trusel«. ³⁹ I lignende vendinger talte formanden for Uldum Gymnastik- og Ungdomsforening øst for Horsens, dyrlæge Knud H. Aagesen, i en artikel om By- og landzonenloven om nødvendigheden af at planlægge og anså i den forbindelse faciliteter som børnehaver, legepladser, sportspladser, ungdomsklubber, haller, skoler, forsamlingshuse og plejehjem som et »trivselsgrund-

lag«. Og han fortsatte: »Hvis disse faciliteter ikke eksisterer, får vi folk til at leve som fjernsynsboere uden fællesskabsfølelser. Så forsvinder grundlaget for demokratiet«. ⁴⁰

Også halbyggerne selv var tydeligt påvirket af disse tanker om en planlægning med et socialt sigte. I Spjald havde man således med idrætshal-svømmehal m.m. komplekset ønsket at skabe »et center, der virkelig kan danne ramme om fritiden!«. ⁴¹ Man længtes efter sammenhæng, »et samlet fritidsforum«, der kunne »fremme det hele menneskes interesse«, eller som det ofte blev udtrykt: et »samlet hele«. ⁴² Således, berettes det, ønskede man i Durup »at få placeret hal, forsamlingshus og stadion som et samlet hele«, sådan at den ungdom, der havde fået mere fritid, kunne få »et sted at boltre sig«. ⁴³

Som det ses, blev det i det hele taget et spørgsmål om gennem fysisk planlægning at skabe de optimale rammer for kropskulturen, der samtidigt var en fritidsbeskæftigelseskultur. Kunne arkitekterne løse denne opgave på tilfredsstillende vis, kunne borgerne – forekommer det – garanteres et aktivt, socialt liv i kraft af socialt fremmende fællesbygninger og, i heldigste fald, også et åndeligt kulturelt liv som en slags sidegevinst.

Anskuet ud fra dette grundsyn gjaldt det først og fremmest om at skabe »et sted at være«, som det ofte blev udtrykt. Så skulle alt det andet nok komme, synes tankegangen at have været. I Nors nord for Thisted, hvor man frygtede, at stofmisbrugere i Frøslevlejren skulle lokke de unge i fordærv, havde baggrunden for opførelsen af Nors Ungdomshus i 1971 således været at »sørge for et sted, hvor de unge kunne være«. ⁴⁴ Denne vending dukker i det hele taget op igen og igen i forskellige former – ja, alle landboere syntes omkring 1970 at have været enige om, at man havde brug for et

sted at være eller »et sted at være sammen«, som overskriften lød i en leder i *Dansk Ungdom og Idræt* i december 1970; eller »et sted at samles«, som den lød i en anden i september 1972.⁴⁵

Hos den tidligere nævnte Niels Ibsen udtryktes behovet på denne måde: »*»Et sted at være« er et krav, vi ofte møder, især fra de helt unge. I 1970-ernes »forsamlingshuse«, fritidscentrene, har vi de største muligheder for at få virkeliggjort »Det hele Menneske«.*

⁴⁶

Halbyggeriet som en protest mod storkommunerne

Som det fremgår af det foregående, kan Det store halbyggeri, i modsætning til 1870'ernes øvelshuse, forekomme ganske upolitisk og i det hele taget meget spontant og ligetil: man havde simpelthen brug for 'et sted at mødes'. Eller som en af initiativtagerne bag Durup-hallen, L. Grønkjær, Hem, udramatisk forklarede det i 1968: »*Der bygges idrætshaller over det ganske land, og man kan vel nok sige, at det er mærkeligt, det ikke er kommet før, med det klima vi har her i landet.*

⁴⁷

Sikkert er det da også, at halbyggerierne ikke var led i et større ideologisk felttog. Ligesom det heller ikke kan udelukkes, at på samme måde som man tidligere i sognene ville have sin egen brugs, sit eget mejeri, forsamlingshus osv., således var der omkring 1970 en tendens til, at nu ville man også have sin egen hal – og halbyggerierne bredte sig følgerig som ringe i vandet. I forbindelse med planlægningen af Agerskov-hallen i Sønderjylland, indviet i august 1975, udtalte således initiativtageren lærer Hans-Jørgen Thomsen følgende, som formodentlig var ganske tidstypisk for tankegangen ude i landdistriktssamfundene: »*Bestyrelsen og mit ønske for den kommende hal er, at Agerskovhallen må blive et naturligt samlingssted for*

såvel idrætslige som kulturelle formål, et samlingssted, der er hele sognets, og som de kan sige: det er vort eget.

⁴⁸

Imidlertid synes forklaringen trods alt ikke at være helt så enkel endda. Også her blev opførelsen af fællesbygninger i flere tilfælde til i en form for modstand eller protest mod en ydre fjende. Men hvor det i perioden fra omkring 1880 og frem til 1960'erne havde været partiet Højre, derpå socialdemokraterne, storbyerne og den statslige lovgivning, der på mange måder havde udgjort den ydre fjende, blev det fra omkring 1970 især de nye storkommuner, man reagerede imod.

Dette gjaldt ikke blot i Agerskov i Nørre Rangstrup kommune, hvor Agerskov-hallen ifølge den nævnte Hans-Jørgen Thomsen til dels havde været en reaktion på kommunesammenlægningerne generelt og, mere specifikt, en reaktion på den nye centerkommune Toftlunds egenrådighed, der bl.a. viste sig i en tendens til »*at dirigere midler til sig selv.*

⁴⁹ Også i forbindelse med de øvrige eksempler på halbyggerier, som vi allerede har været inde på, gjorde lignende tendenser sig gældende, som f.eks. i Spjald, hvor amtsborgmester Aage Ebbensgaard i sin tale ved svømmehallens indvielse i juni 1972 fremhævede kommunesammenlægningernes »*bivirkning*«: »*De tidligere små kommunale enheder opdager en vis værdi i sammenhold om kirke, skole og forsamlingshus, og så begynder man selv! Her i Brejning sogn har de unge og hele sognets befolkning været med i arbejdet, og der er så store værdier i et sådant lokalt bysamfund, at 100.000 kr. [ydte som frivillige bidrag] mere eller mindre er underordnet.*⁵⁰

Og endelig, i tæt tilknytning til indførelsen af Kommunalreformen og det efterfølgende spændte forhold til de nye storkommuner, synes hallerne vise steder at være blevet til i en protest mod By- og landzonenloven, som det

f.eks. var tilfældet med fritidscentret i Vallekilde-Hørve. »Centret er også en reaktion imod land- og byzonenloven, som vi er godt trætte af herude, hvor vi gerne vil vise, der er liv og vilje i landsbysamfundene til at holde sammen«, udtalte initiativtagerne således i interviewet med *Dansk Ungdom og Idræts* udsendte reporter.⁵¹

Fra frivillighedsprincip til subsidieprincip. Pengemaskinen Dansk Idræt

Som det fremgår, kan Det store halbyggeri langt hen ad vejen ses som en videreførelse af den ungdomsbevægelse, der siden 1900 havde forsvaret 'hjemmenes ret' og forsøgt at forebygge, at ungdommen kom 'på afveje'.⁵² Mere præcist kan man benævne halbyggerne som repræsentanter for en – i kulturel henseende – urbant præget fritidsbevægelse, der så at sige udkonkurrerede den landbrugerprægede ungdomsbevægelse fra midten af 1960'erne og frem.

Bl.a. den generelt meget positive holdning overfor stats- og kommunistøtte op gennem 1970'erne og – ikke mindst – op gennem 1980'erne og 1990'erne peger i denne retning.⁵³ En karakteristisk udtalelse finder vi således i en leder fra september 1972, »Samfundets fritidspolitik«, skrevet af *Dansk Ungdom og Idræts* redaktør Arne G. Larsen, hvori det med fremhævet skrift bliver slået fast, at »fritiden (...) i det moderne samfund [er] et fælles anliggende, og det er politik, hvorledes man klarer disse opgaver«. ⁵⁴ Og i 1988 blev det så i en overskrift proklameret: »Den ulønnede leders tid er snart forbi«. ⁵⁵

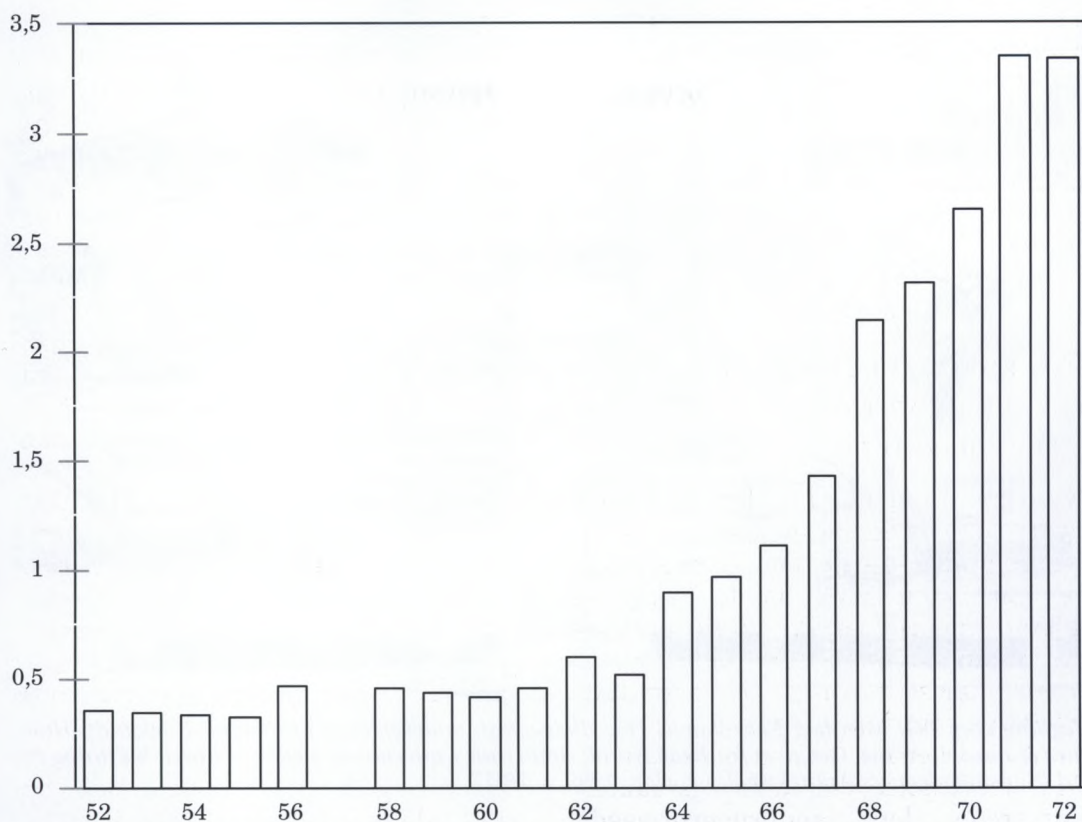
En almen accept af statsstøtte kan dog også spores i de mere holdningsneutrale oplysninger om love, støttmuligheder og lignende, der efterhånden blev en fast bestanddel i *Dansk*

Ungdom og Idræt fra 1970'erne og frem.⁵⁶ Akkurat samme tendens sporer man i øvrigt i *Højskolebladet* fra omkring 1970.

Lægger man artiklerne om statsstøtte sammen med de mange artikler om økonomien i de danske idrætsorganisationer generelt, diskussioner om disses organisation, samt de mange artikler om ulandsarbejde (hvis bemærkelsesværdige udviklingsoptimisme kan måle sig med artiklerne i *Andelsbladet*, *Udviklingsbistand*, *Kontakt* mv.), når man til den overraskende konklusion, at der i *Dansk Ungdom og Idræt* siden begyndelsen af 1970'erne faktisk kun forekommer relativt få artikler, der behandler det, som tidskriftets titel lover: selve idrætten forstået som sportsudøvelsen, samt artikler om den danske ungdom, herunder også de til tider heftige debatter om tidens ungdomskulturelle spørgsmål, der havde præget bladets forgænger, *Dansk Ungdom*.⁵⁷ Derimod er der i høj grad tale om en stab af professionelle journalister og fotografer, der aktivt tager ud og 'skaber' bladets historier.

Som det fremgår af artiklen »Frihed med usynlige lænker« blev dette i 1997 erkendt af redaktionsleder Torben Elsig-Pedersen, der – som svar på beskyldninger fra bl.a. sportsjournalist Henrik H. Brandt, *Jyllandsposten*, om »falsk varebetegnelse«⁵⁸ – vurderede, at »Ungdom og Idræt [i 1980'erne] ændrede karakter fra at være et rent debatblad for den folkelige idræt til i højere grad at være et idrætspolitisk kampskrift«. ⁵⁹

Som man ser i figuren nedenfor, ledsagedes den relativt positive holdning overfor støtte af en betydelig stigning i tilskud i form af tipsmidler fra midten af 1960'erne. Det forekommer dog her tankevækkende, at disse summer fremstår som ubetydelige, ja, nærmest bagatelagtige i forhold til de trecifrede millionbeløb, der er blevet tildelt idrætsforeningerne op gennem 1980'er-

Note: Fra 1952-1958 er støtten opgivet som »statsstøtte«, mens den fra 1959-1972 er opgivet som »tipsmidler«. Der er i kilden ikke oplyst tal for året 1957.

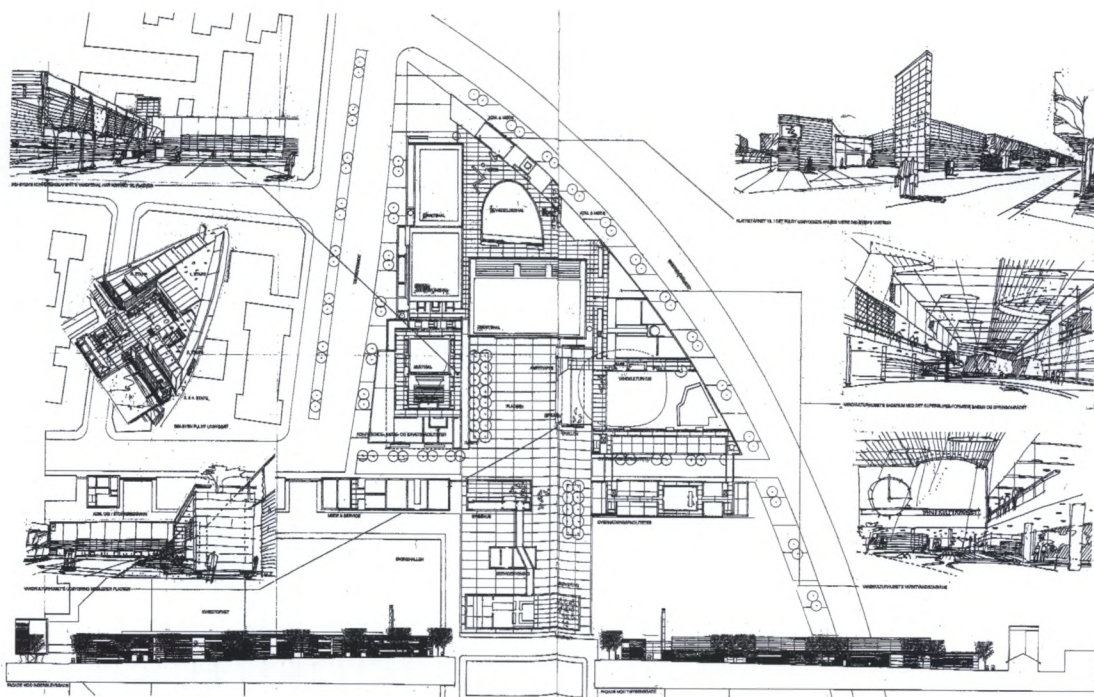
Omkring år 2000: Er det frivillige Foreningsdanmark kommet godt og grundigt på støtten? Figuren angiver tilskud til De Danske Gymnastikforeninger (DDG) og De danske Gymnastik- og Ungdomsforeninger (DdGU) 1952-1972. Dansk Ungdom og Idræt 1973, s. 757.

ne og 1990'erne. Dette er primært sket i kraft af dygtigt lobbyarbejde af efterhånden højt professionaliserede interesseorganisationer som DGI, Team Danmark, Dansk Firma Idræts-Forbund (DFIF), og – ikke mindst – Danmarks Idræts-Forbund (DIF); organisationer, der i dag tilsammen aftager omkring 550 millioner af en samlet årlig, offentlig støtte til idræt på 3,3 milliarder, og her er endda ikke medtaget de omkring 100 millioner af tips- og lottomidlerne, som Kulturministeriet uddeler til idrætten.⁶⁰

Den selvejende institution DGI-byen, der er blevet opført bag Københavns Hovedbanegård, kan indtil vi-

dere siges at udgøre det fysiske hovedmonument over den offentligt subsidierede idræts store æra i Danmark, med et hidtidigt budget på næsten 300 millioner kr.⁶¹

Ikke mindst kampen med oplysningsforbundene om de faste, statslige subsidier op til vedtagelsen af en ny Lov om støtte til folkeoplysning (vedtaget 1. juni 1990) – der vel nærmest kun lader sig beskrive som et hundeslagsmål – vidner om, at de førhen frivilligt drevne idrætsorganisationer i Danmark op gennem 1980'erne og 1990'erne har udviklet sig til noget af en pengemaskine, omend der fra idrætsledere og politikere ganske få

Tegning over DGI-byen bag Københavns Hovedbanegård, udarbejdet af arkitekterne Schmidt, Hammer & Lassen, Århus. Gengivet fra René Kural: *Spillerum – alternative steder til idræt, kultur og fritid*. Kunstakademiets Arkitektskoles Forlag, 1999, s. 76-77.

gange har lydt spæde, kritiske indvendinger mod den massive statsstøtte, opsummeret i vendinger som »Fri os fra forsøgsmidler«, »tilskudstyranni« og »projektitis«.⁶² Ligeledes har dansk idræt – akkurat som landbrugerorganisationerne efter 1900 – befundet sig i et dilemma mellem et økonomisk og lovgivningsmæssigt afhængighedsforhold til staten, samtidig med at man har ønsket at bevare sit særpræg, dvs. selvregulering, selvstændighed og frivillighedsprincip.⁶³

Slaget om statsstøtten omkring 1970

Imidlertid var der omkring 1970 stadig skepsis at spore overfor udefra kommende sponsorer, hvorfor man måske kan tale om et 'sidste' principielt slag mellem tilhængere og mod-

standere – akkurat på samme måde, som det skete indenfor landbrugerorganisationerne, omend modstanden mod offentlig støtte indenfor det økonomiske område i landdistrikterne syntes at have draget sine sidste krampetrækninger i slutningen af 1950'erne. Man kan derfor sige, at modstanden mod en kulturel og fysisk urbanisering holdt sig længst indenfor det kulturelle foreningsliv, hvilket også afspejlede sig i flere indlæg, der forsvarede frivillighedsprincippet og nødvendigheden af at holde sig økonomisk uafhængig af det offentlige.

I *Dansk Ungdom og Idræt* lød der således af og til kritiske røster om, at en ensidig statssubsidiering ville kunne føre til »foreningernes død«, at staten ved at 'opkøbe' et foreningsliv, der førhen havde været baseret på udelukkende frivillig arbejdskraft, gjorde sig skyld i en »ubegribelig underminering

af det frivillige idræts- og ungdomsarbejde i Danmark«, osv.⁶⁴ Et sådant synspunkt kunne imidlertid også vendes indad i en selvkritik, som i en leder fra 1973, »Fritidslov og socialhjælp« skrevet af Dansk Ungdoms redaktør Arne G. Larsen. Heri konkluderedes det med fremhævet skrift: »Det kan ikke hjælpe at tro, staten skal betale for enhver form for underholdning i vor fritid (...) Ethvert argument om nødvendigheden af de og de tilskud af hensyn til lærer- og lederløbninger kan fejes af bordet med henvisning til, at vi har et socialministerium, der efter visse kriterier yder socialhjælp, hvor trang kan påvises«. ⁶⁵

Sådanne tanker peger netop i retning af, at den kulturelle urbanisering endnu ikke fuldkomment havde gennemtrængt landbosamfundet i begyndelsen af 1970'erne.

Netop halbyggerierne, der langt de

fleste steder tydeligvis blev udført i fællesskab af lokale og tilflyttere, fremstår som et glimrende eksempel på skredet fra et frivillighedsprincip til et statssubsidieringsprincip. Som det havde været gammel tradition hos den danske landbefolkning gjorde man her alt det, man selv kunne, i form af frivilligt arbejde og pengeindsamling blandt lokalbefolkningen. Men på dette tidspunkt bluedes man ikke ved derpå at tage imod offentlig hjælp i form af statstilskud, statslån og tipsmidler, samt støtte fra kommunen i form af tilskud, lånegarantier o.lign. Således fik man i forbindelse med opførelsen af Durup-hallen i 1966 hjælp af sognerådet: »[De] første 100.000 kr. kom ind ad frivillighedens vej, og det var netop det beløb, som sognerådet ønskede, før det kom ind i billedet«. ⁶⁶ Ved opførelsen af Fanø-hallen garanterede kommunen for lånene i de tre lokale

Agerskov-hallen, indviet 2. oktober 1975, ved opførelsen i december 1974. I forgrunden ses pedel ved Agerskov Skole, Laurids Mikkelsen, som af alle blev udnævnt som den største slider under hele byggeperioden. I baggrunden ses konstruktør Johnie Kühnau. Foto: Vestkysten, 2. december 1974.

pengeinstitutter, efter at man selv havde indsamlet 120.000 kr., mens kredsen bag fritidscenteret i Vallekilde-Hørve havde indsamlet 134.000 og herudover havde fået et statslån på 600.000 over Fritidsloven, osv.⁶⁷

I øvrigt var flere af halbyggerne også imod tilførslen af penge til det frivillige foreningsliv, som f.eks. på Fanø, hvor man i 1971 ikke udbetalte nogen løn til lederne og bestemt heller ikke havde tænkt sig at gøre det. På spørgsmålet »*Betaler I løn til lederne?*« lød svaret fra initiativtagerne på Fanø således: »*Nej. Dels betaler kommunen alle kursusudgifter (...) og denne refusion gives bl.a. fordi vi ikke betaler lederløn, men desuden synes vi heller ikke, det er rigtigt at modtage penge for at lede gymnastik, og det er vi enige om alle 11. Yvonne: Det er da en hobby, vi har, og det skal vi ikke have penge for. Vibeke: Vi mangler da ikke de penge så hårdt, og vi leder gymnastik, fordi vi synes, det er sjov!*«.⁶⁸

Imidlertid peger meget i retning af, at man allerede i forbindelse med de idræts-, svømmehaller, kulturcentre, ungdomshuse, multihuse mv., der er blevet opført fra omkring 1975 og frem til i dag, i stigende grad har forladt den tidligere så principielle økonomiske uafhængighed af det offentlige. I den forstand kan man – overordnet betragtet – sige, at det danske kulturliv ikke blot har undergået strukturændringer i form af centralisering: det er i det hele taget kommet 'på støtten', også på landet. Dette er til tider af især den ældre foreningsaktive generation blevet set som en beklagelig udvikling, som indebærer et afgørende brud med en førhen mere selvstændig og økonomisk uafhængig foreningstradition.

F.eks. udtaler den tidligere formand for Stevnshallen og senere Stevnshallerne (idræts- og svømmehallerne i Store Heddinge, Stevns), Arly Olsen, følgende om den gradvise accept af, at

kommunen overtog det fulde økonomiske ansvar for såvel opførelsen som driften af de kulturelle fællesbygninger: »*Fra det tidspunkt i 1957, hvor planerne om en idrætshal tog fart og til 1998 har vi været vidne til en fortsat udvikling, hvor borgerne i tiltagende grad har anset det rimeligt, at offentlige midler skal anvendes også til kulturelle/idrætslige formål, som ikke umiddelbart kan anses for livsnødvendige. Stevnshallen [indviet nov. 1967] blev en realitet først og fremmest, fordi det overvejende var selvbyggeri og for indsamlede kroner. Da Svømmehallen i 1974 var bygget, blev dens gæld hurtigt afdraget ved hjælp af offentlige midler, og for Erikstruphallens vedkommende i 1980 var der tale om en hal også til teaterforestillinger med scene og skuespilgarderober til omkring 10 millioner, som ved et trylleslag blev bygget uden privat initiativ og medvirken, ligesom Boestoftehallen i 1982. For de, der oplevede Stevnfesterne [støttefester for Stevnshallen] i slutningen af 50'erne og det sammenhold, der gav en idrætshal som resultat, kan det være lidt trist at se på livet i 90'erne, hvor vi overlader en masse til det offentlige og er os selv nok*«.⁶⁹

Betegnende skrev forfatteren Lise Nørgaard i en artikel om nutidens dilettantteater om denne kulturelle urbanisering, der har medført et afgørende skred fra pligt til selvregulering og økonomisk uafhængighed til krav om offentlige subsidier: »*Hvis ikke mit øre bedrog mig, hørte jeg forleden kulturministeren fortælle, at der nu (...) er bevilget 120 millioner bl.a. til glade dilettanter, der vil forsøge at spille teater. Er det nu ikke mærkeligt, at denne fritidsbeskæftigelse altid før har kunnet florere, uden at staten hentede penge op af det bundløse dyb, hvor vore skatte kroner gydes. I gamle dage – det vil sige før folk skulle have offentlige penge til alt, hvad de foretog sig – blev der spillet dilettant i alle landsog-*

ne. Amatørgrupperne har ændret karakter og forlanger nu at blive statsstøttet, også selv om niveauet befinder sig på dilettantstadiet. De har fået den ide, at det er samfundets/kulturministeriets skyld, hvis de ikke kan leve af at stå på en scene og ordne verdenssituationen med forskregede stemmer. Ingen har gjort dem den tjeneste at fortælle dem, at de var bedre tjent med at tage almindeligt borgerligt arbejde og dyrke deres trang til teater som en fritids-hobby. Fra politisk hold er det desværre blevet mere og mere almindeligt at give folk penge, frem for at give dem en ren besked, som ville gavne dem i det lange løb (...) Hvor langt skal vi ud? er der også håb om kulturpenge til (...) Trivial Pursuit, backgammon eller skakspil?»⁷⁰

Glæden ...

Som det som oftest forekommer, er virkeligheden dog mere nuanceret end som så. Den 'fortrængning' af de civile institutioner, som statsinterventionerne har forvoldt gennem de sidste 30 år, kan ud fra én synsvinkel ses som et tilbageslag for frivilligt foreningsarbejde og foreningsildsjæle og hermed et tab af social kapital. På den anden side er en sådan mentalitetsændring som følge af en kulturel urbanisering på ingen måde ultimativ. Igen og igen ser vi pligt- og frivillighedsmotivet udøve en vigtig effekt på praksis i en dansk virkelighed anno 2003 – ja, på mange måder kan en 'traditionel' verdensopfattelse ses som en uundværlig forudsætning for et nutidigt dansk velfærdssamfund, der først og fremmest hviler på samfundsmedlemmernes pligt til relativt uselvisk at stræbe efter det fælles bedste, dvs. på socialisering og frivillighed, snarere end på jura og tvang.

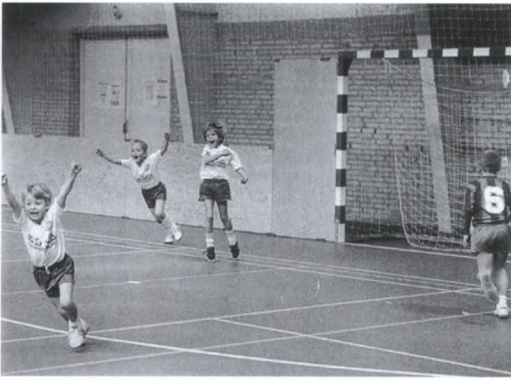
En del af forklaringen på ekspansionen af statsstøtten til det frivillige for-

eningsliv fra omkring 1970 kan da også forklares ud fra mere håndfaste forhold som de usædvanligt høje rentesatser på kreditforeningslån i 1970'erne. Mange steder bidrog disse til at ødelægge de nye idræts- og svømmehallers økonomi, hvorfor kommune og amter måtte komme til undsætning: nu stod hallen der jo, og man kunne fra kommunens side ikke bare lade den gå til grunde!

Men hermed kan man ikke sige, at hjælp-til-selvhelp tankegangen så at sige afgik ved døden – den dag i dag foretrækker foreningerne at etablere selvejende institutioner med egne og ofte frivillige bestyrelser fremfor stats-ejede institutioner. Ja, som allerede nævnt ønsker man indenfor de i øvrigt meget statsstøtte-venlige danske idrætsorganisationer at undgå direkte statsindgreb og hermed bevare en i Danmark stærk tradition for udstrakt selvstyre og selvregulering indenfor foreningslivet. På den måde kan man se, at kontinuiteten tilbage til en mindst 150-årig foreningstradition er bevaret.

Derfor er der typisk tale om en glidende overgang fra pligtsamfund baseret på selvhelp til kravsamfund baseret på offentlige subsidier – ja, det er i det hele taget tvivlsomt, om man overhovedet kan tale om en retningsbestemt udvikling. Ligesom traditionel-moderne dikotomien synes forholdet mellem pligt og krav snarere at være strukturelt betinget, hvorfor det til forskellige tider bør beskrives kvalitativt med fokus på gradforskelle, snarere end som stadier i en kronologisk udvikling fra det ene til noget væsensforskelligt andet.

Et typisk eksempel på et tilsyneladende meget vellykket kompromis mellem frivilligt, civilt ansvar og offentligt ansvar er Fredericia-Hallen, der allerede længe før opførelsen i 1969 eksisterede som en selvejende institution på papiret – omend alle er-

Idrætsglæde. Hvor mange af os husker ikke denne situation fra barndomsårene: Den berusende følelse af sejr, af succes! Billede fra Fredericia-Hallerne. Gengivet fra Honoré, se note 24.

kendte, at den i starten ville blive en underskudsforretning og halbestyrelsen af samme grund fuldkomment afhængig af tilskud fra kommunen: »*Det var [formanden] Richard Petersen, der slog fast, at Fredericia kommunes idrætshaller skulle være selvejende institutioner, således, at de kunne drives udenom de kommunale midler, og dermed ikke belaste kommunens budget. Han var tilhænger af »hjælp til selvhjælp« (...). Som en selvstændig institution har Fredericia-Hallen sine egne vedtægter, der siger, at bestyrelsen skal bestå af syv medlemmer. Fire fra idrætten og tre fra byrådet (...). På denne måde kan man være mere sikker på, at klubbernes ønsker vil blive hørt, og samtidig er de bevilgende myndigheder repræsenteret.*»⁷¹

Samme mønster gentog sig i forbindelse med den svømmehal, der i 1976 blev opført i tilknytning til Fredericia-Hallen. Omend svømmehallen – delvist i modsætning til idrætshallerne – rent økonomisk havde været byrådets foretagende, blev opførelsen af flere opfattet som »*endnu en sejr til idealisterne*«, dvs. de frivillige foreningsildsjæle, hvorfra initiativet var udgået.⁷²

Igen kan man spørge sig selv: hvad

har drevet – og hvad driver til stadighed disse foreningsildsjæle?

Betegnende nok blev en af de store ildsjæle bag Fredericia-Hallen, bestyrelsesformanden siden 1974, Henry Jepsen, afløst af en lønnet direktør i 1988. Om den enorme frivillige arbejdsindsats i bestyrelsen udtalte Jepsen i 1976: »*Jeg kan lide atmosfæren i hallen, hvor jeg har haft mange fornøjelige timer. Jeg nyder al den glæde og iver, som især de unge udviser. Hvis jeg ikke var en stor idealist, ville jeg sikkert ikke have fortsat, for man skal virkelig selv være interesseret i problemerne, og give sig tid til at høre på de enkelte brugere. Men det er svært at tilfredsstille alle, selv om vi gør vort bedste i bestyrelsen.*»⁷³

I dette tilfælde kommer vi tydeligvis tæt på de motiver, der gennem Foreningstiden har været de drivende kræfter bag sådanne foreningsildsjæle: idealisme, ønsket om at gøre nytte og – ikke mindst – glæden!

Om de ledende personer bag realiseringen af halkomplekset i Fredericia hedder det således: »*Men hvad har de mange mennesker fået, der viede hele deres liv til Fredericia-Hallen, og som utrætteligt har arbejdet ikke blot for overhovedet at få bygget en hal, men også siden medvirket til at udvide og forbedre den? De har fået glæden: »Jeg skal lige rundt og snuse, og se hvad der sker i hallerne.*» »*Jeg kan godt lide at gå over i svømmehallen og se børnene, når de kravler så højt op, de kan – og springer ud.*» »*Det er dejligt at se børnenes glæde.*» »*Man føler da, at man har været med til at give Fredericia kommunes borgere mulighed for et rigere liv.*» »*Vi har været med til at give ungdommen og de kommende generationer en god start.*» – »*Spørger man de, der har været med fra starten om, hvad den største oplevelse har været, så svarer de omgående: Børnenes glæde!*»⁷⁴

Noter:

1. »Udviklingen« indenfor kulturlivet: se bl.a. Dansk Ungdom 1961, s. 287; Højskolebladet 1963, s. 796. »Nødvendighedens lov«: Dansk Ungdom 1965, s. 519. »Strukturændring« indenfor det kulturelle område: se f.eks. Højskolebladet 1958, s. 553. »Rationalisering«: se f.eks. Dansk Ungdom, 1965, s. 519.
2. For en nærmere gennemgang af 1960'ernes nedlæggninger af kulturelle institutioner, se Gunnar Lind Haase Svendsen: Sognet i opbrud. Om ændringerne i det kulturelle liv på landet 1950-70, Magasin fra Det Kongelige Bibliotek, nr. 2, 2002, s. 19-35. For en nærmere gennemgang af debatterne indenfor De danske Ungdomsforeninger 1900-1950, se Gunnar Lind Haase Svendsen: De danske ungdomsforeninger og kampen mellem land og by, Fortid og Nutid, nr. 3, 2002; s. 188-203, samt Niels Kayser Nielsen: Sangleg eller kinnans? Træk af debatten om dans i ungdomsforeningerne i mellemkrigstiden, Magasin fra det Kongelige Bibliotek, nr. 1, 1997, s. 48-59. For perioden 1950-1970, se Gunnar Lind Haase Svendsen: Den usunde strøm fra byerne. Krisen indenfor De danske Ungdomsforeninger 1950-70, udkommer i Fortid og Nutid, 2004.
3. For et meget tidstypisk eksempel på opførelsen af en idrætshal, se Gunnar Lind Haase Svendsen: Den gode vilje. Om planlægningen og realiseringen af Agerskov-hallen, Sønderjyske Årbøger, 2002, s. 227-242.
4. »Ungdommens øgede fritid«: se bl.a. Dansk Ungdom 1959, s. 72; Dansk Ungdom og Idræt 1967, s. 208ff.; Højskolebladet 1958, s. 141.
5. Se f.eks. Dansk Ungdom 1964, s. 188.
6. Se f.eks. Dansk Ungdom 1958, s. 246; 1964, s. 50; Dansk Ungdom og Idræt 1967, s. 300.
7. »Fritidssamfund«: se bl.a. Dansk Ungdom og Idræt 1967, s. 206ff.; Højskolebladet 1963, s. 68. »Utidssvarende forsamlingshuse«, se f.eks. Dansk Ungdom 1951, s. 14; 1964, s. 50; Dansk Ungdom og Idræt 1967, s. 300.
8. For en nærmere gennemgang, se også Svendsen: Sognet i opbrud (se note 2), s. 29.
9. »Barnepigementalitet« og ungdomsklubberne som en »fare for demokratiet«, se Dansk Ungdom 1963, s. 535. »Har vi et popproblem?«: Dansk Ungdom og Idræt 1967, s. 231.
10. »Er foredragernes tid ovre?«: se bl.a. Dansk Ungdom og Idræt 1967, s. 728. Om udbredelsen af dilettantteater, se f.eks. Dansk Ungdom 1952, s. 26; 1959, s. 554; 1961, s. 499. Se også Ungdomskommissionen: Ungdommen og Fritiden. Betænkning nr. 12. J. H. Schultz A/S, Kbh., 1952, s. 87ff.
11. Ministeriet for Kulturelle Anliggender: Betænkning vedrørende kulturcentre. Betænkning nr. 412. S.L. Møllers Bogtrykkeri, København, 1966, s. 5.
12. For en nærmere gennemgang, se Svendsen: Sognet i opbrud, (se note 2), s. 29ff.
13. Dansk Ungdom 1952, s. 421.
14. Dansk Ungdom og Idræt 1967, s. 207.
15. Sst., s. 206.
16. Sst., s. 302.
17. Om »Svømmehalsindvielsernes tid«, se Dansk Ungdom og Idræt 1972, s. 489.
18. Dansk Ungdom og Idræt 1967, s. 300.
19. Sst. 1968, s. 534.
20. Sst. 1972, s. 654.
21. Jf. sst. 1971, s. 314ff. Se også Svendsen: Den gode vilje, (se note 3).
22. Dansk Ungdom og Idræt 1972, s. 655.
23. Sst., s. 489.
24. For en nærmere gennemgang, se Peter Honoré, red.: Fredericia-Hallen i 25 år. Fredericia-Hallen, M-Tryk, 1994.
25. Dansk Ungdom og Idræt 1973, s. 341.
26. Sst. 1972, s. 677 og 654.
27. Sst., s. 674.
28. Sst., s. 650. Også i en større by som Fredericia finder vi den samme argumentation frem til i dag. Således læser man i 25 år jubilæumsskriftet for Fredericia-Hallen: »Fredericia-hallen er et samlingssted. Ikke alene for kommunens borgere, men også for udøvere og tilskuere til de utallige begivenheder, der med jævne mellemrum finder sted i Fredericia-Hallen«. Honoré, (se note 24), s. 33.
29. Citeret i Dansk Ungdom og Idræt 1972, s. 650.
30. Honoré, (se note 24), s. 17.
31. Idéen om en fuldkommen centralisering af idrætslivet er f.eks. blevet realiseret i Fredericia, hvor det mægtige og tilsyneladende aldrig fuldenste halbyggeri fra 1969 frem til i dag er blevet koncentreret i Madsby enge vest for byen: »Det blev hele tiden Madsby enge, man vendte tilbage til. Her var der plads nok. Man kunne brede sig hæmningsløst. Og meningen var da også, at arealerne ved Madsby enge efterhånden skulle rumme alle aktiviteter på det sportslige område«. Honoré, (se note 24), s. 49.
32. Dansk Ungdom og Idræt 1972, s. 652. Om ét fritidscenter, se f.eks. også Dansk Ungdom og Idræt 1967, s. 206ff.; 1972, s. 650ff.
33. Se f.eks. Dansk Ungdom 1965, s. 595.
34. Dansk Ungdom og Idræt 1972, s. 662.
35. Sst., s. 662. »Det drejer sig om narkomaner«: Dansk Ungdom og Idræt 1971, s. 498. Om narkomanien som en »folketrussel«, se Dansk Ungdom og Idræt 1971, s. 4.
36. Se Svendsen: Den usunde strøm ..., (se note 2).
37. Honoré, (se note 24), s. 19.
38. Sst., s. 35 og s. 59.

39. Dansk Ungdom og Idræt 1972, s. 672.
40. Sst. 1971, s. 793.
41. Sst. 1972, s. 489.
42. »Et samlet fritidsforum«: Dansk Ungdom og Idræt 1967, s. 214. Om »helhedssigte« og »det hele menneskes interesser«: Dansk Ungdom og Idræt 1967, s. 206.
43. Sst. 1968, s. 534 og s. 535.
44. Sst. 1972, s. 678.
45. Sst. 1970, s. 844; 1972, s. 650.
46. Sst. 1972, s. 652.
47. Sst. 1968, s. 534.
48. Hans Jørgen Thomsen citeret i Vestkysten 17/1 1973.
49. Interview 28/2 2002 med skoleinspektør Hans-Jørgen Thomsen, Agerskov. For en nærmere gennemgang, se også Svendsen: Den gode vilje, (se note 3).
50. Dansk Ungdom og Idræt 1972, s. 489.
51. Sst., s. 654.
52. Se Svendsen: De danske ungdomsforeninger ..., (se note 2), for en nærmere gennemgang.
53. Man finder således et helt forbløffende væld af artikler og indlæg i Dansk Ungdom og Idræt indenfor perioden 1970-2000 (tilsyneladende kulminerende i de to år 1988 og 1995), der udtrykker en positiv holdning overfor en nærmest 'naturlig' statsstøtte, udtrykt i overskrifter som »Forsamlingshuse bør støttes over fritidsloven« (1980, s. 90), »Flere penge til idrætten« (1982, nr. 45, s. 12), »Uden støtte ingen nye projekter« (1985, nr. 35, s. 16) og »Slip [forsøgsprojekts-]penge løs« (1988, nr. 29, s. 2).
54. Dansk Ungdom og Idræt 1972, s. 706.
55. Sst. 1988, nr. 12, s. 6.
56. Se f.eks. Dansk Ungdom og Idræt 1968, s. 436; 1971, s. 7; 1976, s. 418; 1985, nr. 17, s. 10; 1995, nr. 3, s. 5; 1997, nr. 6, s. 6.
57. Om denne fundamentale forskel mellem Dansk Ungdom og Dansk Ungdom og Idræt, se også Dansk Ungdom og Idræt 1997, nr. 7, s. 38.
58. Dansk Ungdom og Idræt 1997, nr. 7, s. 42.
59. Sst. 1997, nr. 7, s. 44.
60. Jf. Danmarks Idræts-Forbund 2001. Ifølge Egon Clausen steg foreningstilskuddene fra Tips- og Lottomidlerne i perioden 1988-1994 fra 355 millioner til 1, 165 milliarder kr. Videre hedder det, at reglerne for tildeling nærmest er »uigennemskuelige« (Egon Clausen: Ildsjæle. Et forsvar for de frivillige hjælpere og en kritik af statens greb om folkeligheden. Gyldendal, 1998, s. 65).
61. Ifølge »Fakta om DGI-byen, Februar 2002« fundet på DGI-byens hjemmeside på <http://www.dgi-byen.dk> har byggeriets første tre etaper (ud af fire), der blev gennemført 1996-1999, i alt kostet 293 millioner kr. Heraf har DGI i forening med DDS (De Danske Skytteforeninger) finansieret lidt over 17%, DGI-byen knap 62%, Lokale- & Anlægsfonden 10,5%, mens Københavns Kommune, foruden at stille en grund gratis til rådighed i 99 år, ligeledes har bidraget med knap 10,5%.
62. Dansk Ungdom og Idræt 1988, nr. 42, s. 8; 1988, nr. 43, s. 10; 1995, nr. 5, s. 19. Om idrætsorganisationernes kamp med oplysningsforbundene om støttemidler, som de førstnævnte vandt, se f.eks. artiklerne »Ufolkeligt bagstræv« (1988, nr. 37, s. 2); »Hold så op med det klynkeri!« (1990, nr. 37, s. 2); »Folkeoplysningsloven« (1991, nr. 38, s. V).
63. Et enkelt eksempel er den store modstand mod socialdemokraten Peder Sass' i og for sig meget logiske forslag om kommunale idrætsklubber (se bl.a. Dansk Ungdom og Idræt 1994, nr. 24, s. 5; 1994, nr. 29, s. 14; 1996, nr. 33, s. 22).
64. »Foreningernes død«: Dansk Ungdom og Idræt 1971, s. 5. Om statens »underminering« af det frivillige foreningsliv, se Dansk Ungdom og Idræt 1973, s. 94.
65. Dansk Ungdom og Idræt 1973, s. 254.
66. Sst. 1967, s. 534.
67. F.eks. Dansk Ungdom og Idræt 1971, s. 314; 1972, s. 654.
68. Sst. 1971, s. 315.
69. Arly Olsen: Stevnsallerne, i: Buck, Viggo m.fl. (red.) Store Heddinge før og nu, hæfte 6, s. 73-82. Stevns Lokalhistoriske Arkiv.
70. Lise Nørgaard citeret fra Politiken i Dansk Ungdom og Idræt 1990, nr. 6, s. 12.
71. Honoré, (se note 24), s. 57.
72. Sst., s. 43.
73. Sst., s. 59.
74. Sst., s. 61.